

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE İTİCİ BİR GÜÇ OLARAK ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

Emine ERDEN KAYA*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi birçok kırılmalara şahit olmuş ve bu kırılmalar demokratik konsolidasyon açısından gerilemeleri ve ilerlemeleri beraberinde getirmiştir. "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" olarak adlandırılan, iktisadi bir politika da bu kırılmalardan en önemli olanlarından birine öncülük etmiştir. Bu politikanın kanun tasarısının görüşülmesi sırasında meclis içi muhalefet, alışılan aksine kendini daha şiddetle göstermiş ve bu durum tek parti döneminden çok partili hayata geçişle sonlanan bir dönemin kapılarını açmıştır. İlk kez iktisadi bir politikanın siyaseti şekillendirdiği bu dönemin iç-dış dinamikleri ve gelişmeleri de yine bu önemli kırılmanın yaşanmasında pek çok faktörün etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı çok partili hayata geçişte etkili olan iç ve dış faktörlerin, tek parti yönetiminin son dönemini nasıl biçimlendirdiğini ve hangi dinamiklerin etkili olduğunu incelemektir. Ayrıca, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının dönemdeki belirleyici rolünü de analiz etmektir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyasi, sosyal ve ekonomik önemli dönüşümleri ve değişimleri de beraberinde getiren bu olaylar silsilesi, Türk siyasal yaşamında önemli ölçüde etkili olmuştur. Çalışmada genel olarak tarihsel karşılaştırmalı ve tanımlayıcı yöntemlerden faydalanılmıştır. Çalışmanın en önemli bulgusu ise dönemde konjonktürel dalgalanmaların etkisiyle, özlemi duyulan muhalefet olgusunun güdümlü bir durum yerine, bağımsız ve doğal şekilde ortaya çıkması ve yükselmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tek Parti Dönemi, Milli Şef, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Muhalefet, Toprak Reformu.

THE TRANSITION TO MULTI-PARTY POLITICS AND THE LAW FOR PROVIDING LAND TO FARMERS AS A DRIVING FORCE

Abstract

The political history of the Republic of Türkiye has witnessed many breaks, which have brought about regressions and advances in democratic consolidation. An economic policy called the "Law for Providing Land to Farmers" also caused one of the most important of these ruptures. While the draft law was under discussion, opposition within the parliament manifested itself more strongly than usual. This law marked the beginning of a period that ultimately led to the transition from a single-party system to a multi-party system. The internal and external dynamics and the

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, emineerdenkaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1225-2382>

developments during this period, where economic policy began to shape politics for the first time, indicate that numerous factors played a significant role in this pivotal transformation. This study aims to investigate how internal and external factors influenced the transition to a multi-party system, shaping the final years of single-party rule and the dynamics at play. It also analyzes the pivotal role played by the Law for Providing Land to Farmers during this period. These events, which brought about substantial political, social, and economic transformations, left a profound impact on the history of the Republic of Türkiye and significantly altered Turkish political life. The study primarily employs historical, comparative, and descriptive methods. One of the most noteworthy findings is that, influenced by cyclical fluctuations during the period, the phenomenon of genuine opposition emerged and flourished organically and independently, rather than being orchestrated.

Keywords: Single Party Period, National Chief, Law for Providing Land to Farmers, Opposition, Land Reform.

Giriş

Çok partili hayata geçiş süreci, Türk siyasi hayatında hem bir kuruluş hem de bir olgunlaşma dönemidir. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişle birlikte siyasi kültür dönüşüm süreci de hızlanmıştır ve kültür kodlarında var olmayan “tebaadan o ülkenin yurttaşlarına olan geçiş” durumu yönetim kademelerinin her noktasına sirayet etmiştir. Demokrasinin pekişmesi için olmazda olmaz, otoriter ve totaliter bir devlet yönetimi görünümünden uzaklaşmayı ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmayı şiar edinen erken cumhuriyet elitleri tarafından da bu durum zaten bir hedef olarak benimsenmiştir. Ancak hem I. Dünya Savaşı'nı henüz deneyimlemiş hem de II. Dünya Savaşı'na girmeyerek, bir şekilde gelecekteki iki kutuplu dünyanın rolleri belirlenirken, denge ve çıkar politikasını uygulamayı mevcut şartlar nedeniyle yeğlemiş genç Cumhuriyet için bu evreye geçiş birçok iç ve dış etkene bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada bahsi geçen etkenler, özellikle Tek Parti Dönemi'ne damgasını vurmuş “Milli Şef” yani Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminin iktisadi, sosyal ve siyasal yapısına odaklanılarak ve dış gelişmelerle birlikte analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, çok partili hayata geçişte önemli bir nüans olan bu iç ve dış nedenlerinin etkisiyle zaten olgunlaşan sürecin, adeta itici gücü olarak betimlenebilecek bir iktisadi politika olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerinden nasıl neticelendiğini aktarmaktır. Zira bu kanun tasarısı üzerinde yapılan tartışmalar neticesinde, meclis içinde yirmi yıla yakın süredir oluşmayan muhalefet olgusu ilk kez kendisini göstermiştir. Yaşanan kırılmanın ardından ise Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde demokratik konsolidasyon açısından önemli bir dönüşüm yaşanmış ve süreç çok partili hayata geçiş ile sonuçlanmıştır.

Dönemin iç ve dış gelişmeleri ışığında, çalışmada ilk olarak bir dönemi kapatmaya zorlayan birikimler ve tarihsel gelişmeler analiz edilecektir. İç gelişmeler incelenirken özellikle İsmet İnönü dönemine tekabül eden

süreçteki genel yapı, uygulanan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi iktisadi politikaların ve halk-basın üzerindeki kısıtlamaların toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz etki ve tepkilere yer verilecektir. Dış gelişmeler bölümünde ise özellikle demokrasinin gelişmesi açısından çok partili hayata geçişe zorlayan dış etkenler incelenecektir. Sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayat olarak adlandırılan döneme geçişte önemli rolü olan ve bir kopuşun simgesi haline gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine odaklanılacaktır. Kanun tasarısı üzerinde sürdürülen tartışmaların, alınan karar ve neticelerin Türk siyasi hayatını nasıl etkilediği ise tarihsel bir analiz ile sunulmaya çalışacaktır. Çalışmada tarihsel karşılaştırmalı ve tamamlayıcı yöntem kullanılacaktır. Bu metodoloji sayesinde döneme ait farklı kaynaklar arasında karşılaştırmalı okumalar yapılması vesilesiyle ve incelenen birincil kaynakların katkısıyla yeni betimsel bir analiz ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.MİLLİ ŞEF DÖNEMİ GENEL YAPISI

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından, rejim konusunda ve Cumhuriyetin akıbetine dair çeşitli spekülasyonlar yaygınlaşmış, ancak kısa sürede İsmet İnönü'nün, Atatürk'ün temel siyasi çizgisini sürdüreceği anlaşılmıştı. Aralık 1938'deki olağanüstü bir parti kongresinde lider olan İnönü, parti tüzüğünde değişiklikle “değişmez genel başkan” yapılmış, aynı zamanda Milli Şef deyimini, artık İnönü'nün resmi unvanı haline gelmişti (Zürcher, 2010, s. 274).

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından kısa bir süre sonra başlayan II. Dünya Savaşı'na, Türkiye, her ne kadar tarafsız kalarak girmese de savaştan oldukça fazla etkilenmiştir. Savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar, Türk toplumunu derinden etkilemiş ve hükümetlerin savaş yılları boyunca uyguladıkları ekonomi politikaları ve alınan sert tedbirler, toplumun geniş kesimlerinde yönetime karşı hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ayrıca iç siyasetteki baskıcı politikalar ve bunların uygulanmasında görülen keyfi tutumlar tepkileri artırmıştır (Akandere, 1998, s. 145). Diğer taraftan, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası değişen dengelerle, iç siyaseti de şekillenmiş ve güçlü devletlerin yanında olma isteği, çok partili hayata geçişini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içindeki fikir ayrılıkları ve demokratikleşme yolunda bir muhalefet olgusuna ihtiyaç duyulması, Tek Parti Dönemi'nin sonunu hazırlayan başlıca etkenler olmuştur. Kısaca, Türkiye Cumhuriyeti'nin tek partili sistemden çok partili sisteme geçişine 1938-1945 yılları arasındaki meydana gelen gelişmeler ve sonuçları önemli ölçüde tesir etmiştir. Daha açık bir ifadeyle, Milli Şef İsmet İnönü dönemine tekabül eden bu sürecin siyasi, sosyal ve ekonomik politikaları, Türkiye'de çok partili hayata geçişini kolaylaştırmış ve etkili olan zemini hazırlamıştır.

1.1. Milli Şef Döneminde Uygulanan İktisadi Politikalar

Tek parti yönetimine karşı halkı harekete geçiren tepkilerin dayandığı iç etkenler, Türkiye’de çok partili hayata geçişi kolaylaştıran önemli unsurlardır. Bu iç etkenlerden ilki daha önce de kısaca bahsettiğimiz gibi II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan hükümet politikalarıdır. Bu politikalarından en önemlisi iktisadi alanda yapılan politikalar ve bu bağlamda halkın hayat şartlarının ağırlaşmasıdır. Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye’de “Savaş Ekonomisi”ne geçilmiş (Akandere, 1998, s. 146) ve ülke savaş yılları boyunca bu iktisat politikasıyla yönetilmiştir. Ancak bu politikanın temel çelişkisi, enflasyonist girişimlerle baskıcı ve kontrollü tedbirleri bir arada yürütme çabası olduğu için bu durum toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yaratmıştır. Bu dönemde izlenen enflasyonist politika ve bu politikanın doğal sonuçları olan fiyat artışları, baskı ve zabıta yöntemleri ile önlenmeye çalışılmıştır (Timur, 1994, s. 18). Bu bağlamda uygulanan politikaların en önemli ayaklarını halktan çeşitli adlarda alınan vergiler ve kanun düzenlemeleri oluşturur.

1.1.1. Milli Korunma Kanunu

Milli Şef Dönemi’nde, hükümetlere göre ekonomi politikaları savaş yıllarında farklılık arz etmiştir. Refik Saydam’ın başbakan olarak görev yaptığı hükümet döneminde (1939-1942) ekonomide temel esaslar “mevcut bütçe imkanları ile ordu ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak, ticareti devlet denetimine almak, sıkı kontroller ve polisiye tedbirlerle fiyat artışlarına mâni olmak” şeklinde belirlenmiştir. Bu politikanın amaçları ise, “ticaret ve fiyatları sıkı bir şekilde denetlemek, karaborsaya mâni olmak, ordunun ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaktır”. Bu arzuları gerçekleştirebilmek için 18 Ocak 1940 tarihinde, Milli Korunma Kanunu (MKK) kabul edilmiş ve hükümet ekonomiyi yeniden düzenleme yetkinliği edinmiştir (Akandere, 1998, s. 148). Milli Korunma Kanunu, 1940-1945 döneminin en önemli iktisadi kanunudur. Bu kanuna dayanılarak çeşitli kararname çıkarılmış ve bu kararname savaş yılları iktisat politikalarının ana unsurlarını oluşturmuştur (Boratav, 1982, ss. 245-246).

Bir çeşit ekonomik olağanüstü haller rejimini içeren bu kanun, içeriği ve verdiği yetkilerle pek çok tartışmaya yol açmış, yine Saydam hükümeti zamanında, üç kez elden geçerek, kanunun 72 maddesinden 51’i değiştirilmiştir (Akin, 2010, s. 323). MKK’ya dayanarak çıkarılan kararnamelerle, köylünün ve üreticinin ürünlerine, iç ve dış ticaret yapan tüccarların mallarına, iş adamları ve sanayicilerin fabrikalarına, sanayi tesislerine ve madenlerine el konulmuştur. Bu uygulamalardan en çok etkilenen kesim, dar ve sabit gelirli köylü ve üreticiler olmuştur. Savaş yıllarında, Türk köylüsünün ve çiftçisinin üzerine ağır yükler yüklenmiştir. Zabıta ve jandarma zoruyla ve keyfi uygulamalarla bazen ekmeçlik buğdayı bile zorla elinden alınan köylü ve çiftçi zor durumda bırakılmıştır. Toplumun büyük bir bölümü bu uygulamaların sorumlusu olarak CHP’yi görmüştür ve

tek partiye karşı giderek büyüyen bir tepki ve memnuniyetsizlik hali oluşmuştur (Akandere, 1998, ss. 188-192).

Savaş ekonomisinin şartlarını ve MKK'yı uygulamak için oluşturulan teşkilatların uyum içinde çalışmaması, düzensiz alınan kararlar ve tedbirler yüzünden bu politika, Saydam döneminde işe yaramamıştır. Belirlenen hedeflere ulaşamamış ve ekonomik bunalıma çare bulunamamıştır (Akandere, 1998, s. 149). Ayrıca karaborsa, stokçuluk, rüşvet ve ihtikar artmış, bu durumdan toplumunun büyük bir bölümü ağır şekilde etkilenmiş ve gitgide ağırlaşan dönem şartları, yine halkın yönetime karşı hoşnutsuzluğunu ve öfkesini artırmıştır.

1942'de Refik Saydam'ın ani ölümünden sonra Şükrü Saraçoğlu Başbakan olmuştur. Saraçoğlu, o zamana kadar ki ekonomik uygulamaların tersine, piyasa üzerindeki denetimi, gevşetme yoluna gitmiş ve fiyatları serbest bırakmıştır. “Yüzde 25 Kararı” olarak adlandırılan uygulamayla, “çiftçiye ürününün yüzde 25'inden fazlasını piyasa fiyatlarından satma olanağı” tanınmış ancak bu durum temel gıda fiyatlarını hızla artırarak, savaş döneminin en yüksek enflasyonuna neden olmuştur (Akın, 2009, s. 11). Genel fiyat düzeyi 1942'de %90, 1943'te %75 artmış, çiftçi, tüccar ve sanayicinin durumunun iyileşmesine karşı dar gelirlilerin durumu iyice zorlaşmıştır. Enflasyona alışkın olmayan halk ise bu gelişmeleri tepkiyle karşılamıştır (Akşin, 2007, s. 236). Bütçe açığını kapatmak için çalışmalar yapılmış, Saydam hükümeti döneminde ihracat mallarının fiyatının artmasından ve ithalat mallarının kıtlığından yararlanarak zenginleşen kesimlerin aşırı kazançları için Varlık Vergisi uygulaması başlatılmıştır. Öte yandan, tarım ürünlerinin fiyatlarının artmasından dolayı gelirleri artan büyük çiftçilerin fazla kazançları için Toprak Mahsulleri Vergisi konulmuştur (Akın, 2009, s. 40). Çiftçiyi Topraklandırma tasarısı da yine Saraçoğlu hükümeti döneminin en önemli uygulamalarından biridir. Aşağıda detaylarına sırasıyla değineceğimiz bu iktisadi politikalardan sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısına da ayrıca yer verilecektir.

1.1.2.Varlık Vergisi Kanunu

Varlık Vergisi Kanunu, “temelde savaşın başından beri geçen süre içinde elde edilen servet ve kazançlara, bir ölçüde el koyma biçiminde hükümete yetki veren bir düzenlemedir” (Ekinci, 2007, s. 181). Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ile burjuvazinin serveti bir defa olmak üzere ağır biçimde vergilendirilecekti (Akşin, 2007, s. 236). “Tüccarlar, emlak sahipleri ve büyük çiftçiler”, Varlık Vergisinin Saraçoğlu'na göre en önemli üç matrahtıydı. Çünkü, savaş yıllarında, en çok tüccarlar kazanç elde ettiği için de Varlık Vergisi'nin büyük bölümünü onların ödemesi düşüncesi hakimdi (Ekinci, 2007, s. 183). Daha çok dışsatım ağırlıklı çalışan söz konusu tüccarlar, gayrimüslim İstanbul tüccarlarıydı. Matrahi belirleme yetkisi maliye bakanlığının elindeydi ve itiraz hakkı yoktu. Yabancılar Müslümanlar kadar, dönmeler Müslümanların iki katı kadar, gayrimüslimler ise on katına

kadar vergi ödediler (Akin, 2009, s. 41). Belirlenen vergileri ödeyemeyenler önce toplama merkezlerine, sonrasında çalıştırılmak üzere Erzurum, Aşkale'ye sevk edildi. Gönderilen 1400 kişinin neredeyse tamamı vergiyi ödeyemeyen gayrimüslimlerden oluşuyordu (Akşin, 2007, s. 236). Cumhuriyet döneminin en ağır uygulamalarından biri olarak kayıtlara geçen bu uygulama, sınıflar arası eşitlik durumunu sarsmış ve savaş sonrası döneme de etki edecek önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçları değerlendiren Bernard Lewis, Türk vatanseverler için Varlık Vergisi'nin en affedilmez yönünün Türkiye'nin egemenliğine ve haysiyetine verdiği zararlar olduğunu ve yabancı vatandaşlara yüklenen adaletsiz ve ayrımcı vergilerin, yabancı güçlerin Türkiye içişlerine müdahale etmesine sebebiyet verdiğini iddia eder (Lewis, 2008, s. 403). Bundan başka Varlık Vergisi'nden en çok etkilenen grup, her ne kadar gayrimüslim azınlıklar olsa da ana mal sahibi grupların hükümete ve tek parti yönetimine karşı olan güvenlerinde de önemli bir sarsıntı meydana gelmiştir (Akin, 2009, s. 42).

1.1.3. Toprak Mahsulleri Vergisi

Haziran 1943'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ise yine Milli Şef Döneminde, savaş ortamının olağanüstü yasalarından biri olarak uygulanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi, "aşarın kaldırılmasından sonra tarıma yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi" olarak önem taşır (Boratav, 1988, s. 67). Verginin ekonomik amacı; "II. Dünya Savaşı esnasında devlet hazinesine gelir sağlamak" tı. Sosyal amacı ise; "1942 yılında tarım dışı kesimde uygulanan ve büyük tepki çeken Varlık Vergisi'nin bir uzantısı sayılabilecek bu vergiyle köylü kesimini vergilendirerek söz konusu tepkileri bir ölçüde hafifletmekti" (İnci, 2009, s. 116). Çiftçilerin yetiştirdikleri ürünün %10'unu nakden veya aynen ödeyecekleri vergi, Osmanlı dönemindeki aşara benzeyen, fakat mültezime başvurmadan doğrudan devlet tarafından toplanan bir vergidir (Akşin, 2007, s. 237). Bu vergi vesilesiyle amaç; "büyük çiftçilerin toprak mahsullerinden elde ettikleri aşırı kazançların bir kısmını bütçeye kazandırmak" olmuş ancak toplanırken büyük ve küçük çiftçi arasında bir fark gözetilmemiştir. Bu nedenle, verginin esas yükünü, piyasaya az açılmış ve savaş şartlarından dolayı üretimi düşmüş küçük çiftçi ve köylüler üstlenmiştir. Aynı zamanda bu vergi, geçimini sağlayabilecek düzeyde üretim yapan kesimleri, yaşam şartları açısından olumsuz şekilde etkilemiş ve büyük tepkilere neden olmuştur (Akandere, 1998, s. 168-169).

Toprak Mahsulleri Vergisi'yle birlikte devlet hububat ve baklagillerden de ek bir vergi almaya başlamış ve 1943-1946 döneminde, bu vergiden hükümet 233 milyon liralık vergi geliri elde etmiştir. Üç mahsul dönemi uygulanan bu vergi ile bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde 8'lik bir oranı elde edilmiştir (Şener, 2004, s. 90). Uygulamadan beklenen sonucun alınmaması nedeniyle 1946 yılında vergi yürürlükten kaldırılmıştır.

1.2. Milli Şef Dönemi'nde Sosyal Yapı

Belirtilen gelişmelerinde etkisiyle böyle bir sıkıyönetim ortamında hürriyetler ve demokrasi değerlerinin de zarar gördüğü aşikârdı. Toplumun her kesiminin baskı ve ağır yaptırımlara maruz kaldığı bu dönemde dikkat çeken bir diğer uygulama, basın özgürlüğünün kısıtlanması ve devlet kontrolü altında tutulmasıdır. Tek parti yönetiminin basına kısıtlamalar getiren Matbuat Kanunu'nun en önemli maddesi olan 50. maddedir. 50. Madde: "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazeteler, mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz" hükümlerini getirmektedir. Bu madde ile hükümet basın üzerinde geniş yetkilere sahip olmuş ve bu gücü bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. Basın üzerinde denetim organı olarak Matbuat Umum Müdürlüğü bulunmaktaydı ve basının ne zaman, neyi, nasıl ve hangi sayfada, ne büyüklükte yazacağı bu kurum tarafından belirlenmekteydi. Gazetelerin daha çok dış politika konularında haber yapmalarına izin veriliyor, iç politika konularında ise ancak hükümet tarafından yapılan resmî açıklamalar ve tebliğler haber olarak yazılıyordu. Sadece iç ve dış politika haberlerinde değil, gönderilen direktiflerle ekonomik meselelerden sosyal meselelere halkın çektiği sıkıntılardan, zam haberlerine, intihar haberlerinden meteoroloji haberlerine kadar her alan ve konuda yasaklama ve kısıtlama tedbirleri getirilmişti. Bütün savaş yılları boyunca basın, hükümetlerin ve partinin verdiği emir ve direktiflerle yönetilmiştir. Ayrıca, gazete kapatma, gazeteciler ve gazeteler aleyhine dava açılma, sıkıyönetim bölgesinin dışına çıkartılma, yazı yazmaktan menedilme ve gazete ve dergilerin toplatılması gibi çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır. Ancak bütün bu uygulamalar sonucunda, bir tepki olarak basın, yönetimdeki demokratikleşme çabalarının başlamasıyla, her yönüyle tek parti yönetimini ve yöneticileri eleştirecek ve muhalefet hareketinin başlamasında öncü rol oynayacaktır (Akandere, 1998, ss. 211-224).

Diğer taraftan, savaşa girilmemesine rağmen uygulanan ekonomi politikaları ve hayat şartlarının ağırlaşmasının olumsuz sonuçlarından en fazla işçi, köylü ve küçük memur gibi toplumun geniş kesimini oluşturan dar ve sabit gelirliler etkilenmiştir. Açlık, yokluk, pahalılık gibi ekonomik sıkıntılar ile beslenme yetersizliğinden kaynaklanan salgın hastalıklar, yine dönemin halk kesimlerini mağdur etmiş ve derinden etkilemiştir. Hayat şartlarının ağırlaşması, tek parti yönetimine ve Milli Şef'e karşı memnuniyetsizliği artırmış ve halk savaş yıllarında çektiği açlık, sıkıntılar ve sefaletten ülkeyi idare edenleri sorumlu tutmuştur. Bu sıkıntı ve tepkiler tek partili hayattan çok partili hayata geçiş sonucunu doğuran en önemli etkenlerdendir. Öyle ki CHP, II. Dünya Savaşı'nın sonunda geniş halk kesimlerinin desteğini kaybeden, her meslekten ve sınıftan insan tarafından her ortamda açıktan açığa eleştirilen bir parti haline gelmiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve hayat pahalılığından şikayetçi halkın, parti kuruluşundan itibaren halka dayanan yapısıyla

Demokrat Parti'yi yükseltmesi de dönemin en önemli sonuçlarından biridir (Akandere 1998, ss. 161-166).

2.ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİ ZORLAYAN DIŞ ETKENLER

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye'de her yönüyle yeni bir dönem başlamıştır. 1938-1945 yılları boyunca uygulanan “Tek Partili Milli Şeflik Rejimi” savaşın son döneminde sona ermiş ve çok partili hayata geçilmiştir. Çok partili siyasal hayata II. Dünya Savaşı'nın son döneminde geçilmesi, Türkiye'de siyasal muhalefetin başlaması ve savaş yıllarında alınan sert ve kısıtlayıcı önlemlerin sona ermesi, bu sonuçlar üzerinde dış etkenlerin ve baskıların da (Akandere, 1998, s. 266) olduğu ve iç siyaseti yönlendirdiği sonucuna bizi ulaştırır. Zira iç tesirler kadar bu dış tesirlerde demokratik hayata geçişte önemli roller oynamıştır. Bu etkenlerden en önemlileri hiç şüphesiz savaşın “demokrasi cephesi” olarak adlandırılan grubun (Erdem, 2001, s. 79) zaferiyle sonuçlanması ve değişen yenedünya dengeleridir. Bu durum ve Sovyet tehdidine karşılık Türkiye'nin Batılı devletlerin ve özellikle ADB'nin güvenini kazanma gibi Milli Şef Dönemi'nin dış politika kayguları da çok partili hayata geçiş sürecini başlatan en önemli öğelerdir (Akin, 2009, s. 27). Öne çıkan bazı önemli başlıklar altında bu dış etkenler çalışmanın devamında incelenecektir.

2.1. Sovyet Tehdidi

Atatürk döneminde izlenen “çok yönlü dış politika”nın bir gereği olarak Sovyetlerle iyi komşuluk ilişkilerinin belli bir düzey altına düşmediği görülmektedir (Akin, 2009, s. 27). İki önemli dünya savaşı arasında da Sovyetler, Türkiye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygılı görünmüştür. 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan “Türk-Sovyet Dostluk ve İş birliği Anlaşması” ve 1925 yılı aralık ayında imzalanan “Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması” ise Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun belgeleridir. II. Dünya Savaşı yıllarında değişkenlik gösteren bu ilişkiler, taraflar arasında devam etmiştir. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye takındığı dostça tavır, savaşın ilerleyen yıllarında yerini yavaş yavaş soğumaya bırakmış ve II. Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasına az bir zaman kala Türk-Sovyet ilişkilerinde ciddi bir gerginlik oluşmuştur (Karlı, 2008, s. 29). İlişkilerin bu noktaya gelmesinde hiç şüphesiz II. Dünya Savaşı başında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihini Batı dünyasından yana kullanmasının tesiri büyüktür. Her ne kadar bu ittifakı yapsa da savaş yılları boyunca tarafsız kalmaya çalışmış ve dış politikada denge politikası izlemiş olan Türkiye, yine bu politikanın bir sonucu olarak, savaş sonrasında ise büyük bir yalnızlık içerisinde kalmıştır. Bu yalnızlık durumu ise Sovyetler tarafından fark edilmiş ve Türkiye Sovyet tehdidi ve istekleri ile karşı karşıya kalmıştır (Akandere, 1998, s. 315).

Sovyetler Birliği, 1925 yılından beri yürürlükte olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde son vermiş, bu durumun şaşkınlığı Türkiye'de sürerken 7 Haziran 1945 tarihli bir başka nota verilerek Türkiye'den başka isteklerde bulunulmuştur. Dođu Anadolu'dan bazı bölgelerin (Kars ve Ardahan'ın) Sovyetlere bırakılması, Boğazlarda üs verilmesi ve burasının iki devletçe ortaklaşa savunulması ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin iki devletçe yeni bir anlaşma ile değiştirilmesi bu istekler arasında yer almıştır. Türkiye ise bu istekleri reddetmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği, bu yayılmacı ve emperyalist isteklerini öne sürmeden önce, tek parti döneminin iç ve dış siyasal uygulamalarından ötürü, İngiltere'nin ve ABD'nin savaşın başlarında ortaya çıkan ve sonlarına doğru daha da belirginleşen Türkiye'ye karşı oluşan olumsuz görüşlerini de değerlendirmiştir. Bu görüşlerden yola çıkarak, Türkiye'nin tek parti ve şefe dayanan siyasal rejiminin demokratik olmayan niteliklerini öne çıkarmış ve uluslararası düzeyde yoğun bir propaganda ve baskı kampanyası başlatmıştır (Ekinci, 2007, ss. 266-267).

Sovyetlerin tehdidi ve istekleri karşısında, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma endişesi içerisinde olan Türkiye, Batı dünyasına yaklaşımaya ve destek bulmaya çalışmıştır (Akandere, 1998, s. 315). Hatta denilebilir ki, Sovyet tehdidi Türkiye'nin savaş sonrasında izlediği politikanın bir nedeni değil, bir bahanesidir (Bıçakçı, 1991, s. 14). Bu bahane özellikle ABD ve İngiltere'nin desteği kazanmak ve Sovyet tehdidini dengelemek için kullanılmıştır. Bu amaçları gerçekleştirmenin yolu da elbette çok partili hayata geçerek demokratikleşmeden geçmektedir. Ayrıca yenedünya düzeninde kapitalist ve komünist sistemlerin başat rol oynayacağı da ortaya çıkmış, Sovyet tehdidine karşı Türkiye, kapitalist sistemle bütünleşme sürecine girmiş ve çok partili siyasi hayata geçiş süreci hızlanmıştır (Koçak, 2005, s. 83).

2.2. San Francisco Konferansı ve İsmet İnönü'nün Demokrasi Sözü

25 Nisan 1945'te, Almanya'nın her an teslim olması beklenirken "Müttefik devletlerin, totaliter diktatörlüklere karşı, uğruna savaşılan kutsal değerler olarak dile getirdikleri demokratikleşme ve demokrasi ilkelerini, tüm dünya uluslarının siyasal yapılarında egemen kılmak için" San Francisco'da Birleşmiş Milletler Konferansı toplanmıştır (Ekinci, 2007, s. 270). Faşizm ve benzeri totaliter rejimler, tüm demokrat ülkelerin kamuoylarında mahkûm edilirken, bu dönemde Türkiye'nin demokratik olmayan bir yapıya sahip olması ve bunun yanında totaliter diktatörlükleri anımsatan bazı siyasal kurumları hala taşıyor olması kurulmakta olan bu yenedünya düzeni ile zıt bir durum oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda müttefiklerin tepkilerine neden olmuştur. Savaşın son yıllarında müttefiklere yaklaşıma çabaları içinde, ülkenin iç ve dış politikalarında geniş çaplı önlemler alınmıştır. Mevcut dış gelişmeler iç siyaseti yönlendirmeye devam etmiş ve daha önce de değindiğimiz gibi tek parti yönetiminde sınırlı da olsa bir takım liberalleşme belirtileri görülmeye başlamıştır. San Francisco Konferansı'nın öncesine denk

gelen bu “liberalleşme” girişimleri elbette Sovyet tehdidi karşısında Batılı demokrat devletlerin eleştirilerini en aza indirmek ve destekleri almak için gösterilen çabalardan biriydi (Ekinci, 2007, ss. 270-274). Ayrıca aynı dönemde çok partili hayatla demokratik görünmenin özdeşleşeceğini ve bu devletler nezdinde itibar kazanılacağını iyi kavrayan İnönü, geçiş süreci ve bu düzenin niteliğini de ayrıntıları ile planlamaya ve belirlemeye başlamıştır.

Demokratik olmayan devletlere karşı Batı dünyasında oluşan nefret ve bu nefret sonucu oluşmuş bulunan ortak politika, San Francisco Konferansı ile evrensel bir nitelik kazanmıştır. 1 Ocak 1942’de, Mihver’le savaşmakta olan 26 devlet, Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ni imzalamış, bunlara 1945 Martına kadar Mihver’e savaş açan, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu, 20 devlet daha eklenmiştir (Ekinci, 2007, ss. 274-277). 26 Haziran 1945 San Francisco Konferansı sonunda ise Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmış, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nı kabul etmekle Türkiye, antlaşmanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür ve demokratik bir rejime geçmeyi taahhüt etmiştir (Karlı, 2008, s. 34). Zira bu durum Sovyetler Birliği karşısında Batılı devletlere, yakında çok partili hayata geçileceğini güvencesini gösterme adına, İnönü için bir fırsata dönüşmüştür (Ekinci, 2007, s. 276).

19 Mayıs 1945, Gençlik ve Spor Bayramı söylevinde çok partili hayata geçişin ilk ipucunu veren ve kamuoyundaki söylentilere bir açıklık getiren İnönü, Türk gençliğine şöyle seslenmişti:

“...Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk iradesinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemediyen ilerletmiştir.”

Konuşmasının bu bölümüyle İnönü, ülkede demokratik gelişimin olduğu ve bu gelişimin savaş koşullarının ortadan kalmasıyla daha da artacağı mesajlarını vermiştir. Ayrıca tek parti yönetiminin totaliter yönetimlerden farkını göstermek ve Batı kamuoyunun tepkilerini azaltmayı ve desteklerini kazanmayı amaçlayan İnönü (Ekinci, 2007, ss. 278-279), Türkiye’de yeni bir dönemin başladığına işaret etmiştir.

2.3. Batılı Devletlerin Politikalarında Değişiklikler ve Türkiye-ABD Yakınlaşması

Batılı devletler nezdinde yer etmek için iç siyasette yeni bir dönem başlatan erken cumhuriyet elitleri, savaş sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidi ve isteklerine karşı, özellikle İngiltere ve ABD’nin diplomatik desteğini kazanma yollarına girişmişlerdi. Bu durum Batılı devletlerin dikkatini çekmiş,

17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihinde İngiltere, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında düzenlenen Postdam Konferansı'nda görüşülen önemli konulardan birisi de Türk Boğazları konusu ve Sovyetlerin talepleri olmuştu. Ancak Sovyetlerin Boğazlarda üs talepleri ve Montreux rejiminin değiştirilmesi konusunda taraflar, Postdam Konferansı'nda bir ilerleme kaydedememişler ve dolayısıyla Türkiye, Postdam Konferansı'nda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini sağlayamamıştı. ABD Başkanı Truman, İngiltere'nin de desteğiyle Boğazları bir uluslararası su yolu statüsüne koymak gibi Sovyetlerden farklı bir amaçla da olsa Moskova ile Montreux'yü değiştirme konusunda anlaşmış, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesi konusunun iki ülkeyi ilgilendiren bir konu olduğunu belirtmişti (Ertem, 2009, ss. 379-380).

Türk Devlet adamları bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma adına ABD ve İngiltere ile görüşmelerini sıklaştırmış ve nihayet bu devletlerin desteklerini kendi lehine çevirmeyi başarmıştı. Özellikle ABD'nin Türkiye hakkında görüşlerinin Potsdam Konferansı sonrası değişmesi ve 1945 yılı sonbaharından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile ilgili yakından ilgilenmesinde iki önemli olay etkili olmuştu. Birincisi, Sovyetlerin Türkiye'den talep ettiği toprak meselesi ve Sovyetler'in gizli emellerinin fark edilmesidir. ABD Başkanı Truman bir yazısında, "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi istila ederek Boğazlar Bölgesi'ni ele geçirmek istediğine dair artık hiç şüphem kalmadı. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp 'dur!' demezsek yeni bir savaş çıkacak" diyerek durumun vahimliğine dikkati çekmekte ve bu tehdide karşı Türkiye'yi korumanın önemine vurgu yapmaktaydı. ABD'nin Türk politikasının değişmesinde etkili olan ikinci olay ise 1945-1946 kışı boyunca dünya gündeminde yer eden "İran Meselesi"dir. ABD yönetimi bu meseleyi özellikle petrol çerçevesinde değerlendirmekte ve Sovyetler'in bölgedeki durumu ve Türkiye'nin güvenliği bakımından ise yine dış politikada çıkarları doğrultusunda bir değişikliğe gitmekte idi (Akandere 1998, ss. 325-326).

Türkiye, Sovyet tehdidine karşı ABD desteğini sağlamaya çalışırken aynı zamanda savaş döneminde uygulanan ekonomi politikalarının olumsuz etkilerini savaş sonrası yeni bir kalkınma plan ve programı hazırlayarak azaltmaya ve ekonomik durumu iyileştirme çabasına girişmişti (Bıçakçı, 1991, s. 15). Bu amaçla da birçok kaynakta çok partili hayata geçişte önemli rol oynayan dış etkenler arasında yer alan ve "Amerikan Yardımı" denilen, Amerika'dan kredi alınarak ekonomiyi düzeltme yoluna başvurulmuştu. İlerleyen yıllarda ise Amerika'nın ekonomik desteğini sağlamak Türkiye için giderek daha da önemli bir hal almıştı. 1945 yılı sonlarında başlayan bu ekonomik yakınlaşma, 1947 yılı Truman Doktrini çerçevesinde gelişmiş ve Marshall yardımıyla doruğa ulaşmıştı (Akandere, 1998, s. 329). Bu yardımların devamı, hiç şüphesiz demokratik rejimlerin temsilcileri ve savunucuları olan Batılı devletlerin kesintisiz destek ve hoşgörüsünü kazanmaktan geçiyordu. Dolayısıyla ülke iç siyaseti, demokrasi ekseninde

yeniden şekillendirilmeye muhtaçtı. Bütün bu dış gelişmeler ülke içerisinde Türk siyasi tarihinde yer edecek önemli olaylar cereyanına sebebiyet vermiş ve dış politikanın değişmesinin yankıları iç siyasete ister istemez sirayet etmişti. Batılı devletlerin desteğini kazanma ve sürdürme arzusu ile pratiğin aksine Türkiye’de birden fazla partinin siyasal hayata katılmasına imkân verecek uygulamalar dizisi başlatılmış ve ülke yeni dönemde demokratikleşme ve liberalleşme dalgaları ile yeniden şekillendirilmiştir.

3. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU VE CHP İÇİNDEKİ MUHALEFET

II. Dünya Savaşı sonunda gerek ekonomik olarak egemen sınıflar gerekse yoksul halk kitleleri ve geniş aydın zümre, CHP’ye karşı kesin ve olumsuz bir tutum içinde bulunuyorlardı. Uluslararası arenada demokratik rejimler büyük itibar sağlamış ve bu durum Türkiye’yi önemli ölçüde etkilemişti. Artık “demokrasi” kelimesi sihirli bir formül halinde dilden dile dolaşmaktaydı. Öyle ki Timur’un söylemiyle; demokrasi demek tek parti, tek şef sistemine “artık yeter!” diyebilmektir ve bunu söyleyecek bir örgütün işareti bekleniyordu (Timur, 1994, s. 22). Geniş halk kitlelerinin, özellikle memur zümresinin ve liberal aydınların desteğini kaybeden CHP, çok partili hayata geçiş konusunda ılımlı bir siyaset izlemeye başlamıştı. 1944 yılından başlayarak tek parti yönetiminde görülen gevşemenin, basın ve CHP Meclis Grubu’na yansımaları, Milli Şef’in direktifi üzerine, San Francisco’da verilen “demokratikleşme” demeçleri ve 19 Mayıs 1945 tarihindeki İnönü’nün söylevi, Türkiye’de yeni bir dönemin başladığını gösteren önemli gelişmelerdi (Ekinci, 2007, s. 288). Ancak demokrasi anlayışı, kavramının mahiyetinden farklı olan Milli Şef, önemli çevrelerin desteğini kaybettiğini hissedince yakın geçmişin tecrübelerine dönmüş, Serbest Fırka hareketine benzeyen bir girişimi günün koşullarına uygun bir biçimde yeniden canlandırma çabasına girişmişti. Bunun içinde laiklik ve devrim kanunlarında titizliği ile kendisine güven veren Celal Bayar’ı uygun görmüştü. Başlangıçta bu suretle, Türkiye’de otoriter rejim, bir yandan iç huzursuzluğa, diğer yandan da uluslararası gelişmelere yine Timur’un ifadesiyle “güdümlü demokrasi” ile cevap vermeye çalışmıştı (Timur, 1994, ss. 23-26). Ancak bunun sağlıklı ve kalıcı bir çözüm olmadığı, 1945 yılının mayıs ayında, mecliste Saraçoğlu hükümetinin Çiftçi Topraklandırma Kanunu tasarısı görüşmeleri sırasında esen muhalif rüzgarlarla artık daha iyi anlaşılmağa başlanmıştı.

Çiftçi Topraklandırma Kanunu, cumhuriyet kurulduktan sonra “toprak reformu” söylemlerinin ve çalışmalarının ilk ciddi girişimidir. Kanunun çıkarılma nedenlerinden biri de geçmiş hükümetlerin tarım ve toprakla ilgili bir dizi girişim ve çabalarının, artık ciddi bir adımla somutlaştırılmasıdır. Ancak kanunun, dönemin mevcut sosyal durumu, özellikle fakir, savaş ekonomisi uygulamalarından önemli ölçüde zarar görmüş, yönetime öfkeli ve çoğunluğu tarım sektöründen geçinen halkın gönlünü alma, desteğini kazanma çabaları ile atılmış büyük bir adım olduğu

daha fazla kabul gören bir görüştür. Ancak meclis içerisinde nüfuzu olan büyük toprak sahiplerinin bu kanuna tepkileri, dönem şartlarında göz ardı edilmiş ve özellikle kanun tasarısı görüşülürken süren uzun, sert tartışmalar ve itirazlar, gelecekte Türk siyasal hayatının seyrini değiştirecek etkin bir muhalefet olgusunun doğmasına sebebiyet vermiştir.

3.1. Toprak Reformu

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından verilen kurtuluş mücadelesi sonunda, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve genç cumhuriyet Osmanlıların iyice bozulan toprak düzenini de miras olarak almıştır (Dinler, 2008, s. 22). Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren de CHP ve üst yönetiminin, özellikle Mustafa Kemal Atatürk ve İnönü'nün gündeminde, Toprak Reformu konusu önemli yer teşkil etmiştir. Toprak reformu kavramı, dar manada; “toprak mülkiyet dağılımının düzenlenmesini” ifade etmektedir. Bu manada toprak reformu, “büyük mülklerin parçalanarak topraksız çiftçilere dağıtımı için devletçe alınan tedbirleri” içine alır. Geniş anlamda toprak reformu ise, “tarımla ilgili ekonomik ve sosyal kurumların ıslahı için alınan her türlü önlemi” içermektedir (İnci, 2010, s. 345). 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren bir kanundu. Kanun tasarısının görüşülmesine 14 Mayıs 1945'te başlandı ve 11 Haziran 1945 günü tasarı kanunlaştı. Kanun ile ilk hedef “topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyenlere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli donanımı sağlamaktır”. Bu kanun, Karpat'ın ifadeleriyle, aynı zamanda toplumsal bir reform niteliğı taşımaktaydı. Bu nedenle, kanunun bir diğer hedefi ise köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimine katkıda bulunmaktı (Karpat, 2010, ss. 207-208).

Toprak reformunda özellikle küçük çiftçiyi ve köylüyü koruma yönünde söylemlerde bulunan Atatürk, 1923 İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasındaki; “Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz” (Dinler, 2008, s. 23) söylemiyle de tarım sektöründe yapılacak değişikliklerin önemini vurgulamıştır. Yine bir başka konuşmasında; “Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır” (Çamuroğlu, 2009, s. 167) diyerek dönemi içerisinde tarım sektörünün reformlara ihtiyacını sürekli yinelemiş, özellikle küçük çiftçilerin desteklenmesi yönünde tavır ortaya koymuştur. Ancak toprak reformu konusunda uygulanan politikaların sonuçlarını görmeye ömrü yetmemiştir. İnönü ise, 9 Kasım 1929'da yaptığı bir konuşmada, konuyu ele almanın zamanın geldiğini belirtmiş ayrıca TBMM'de sayıları ve gücü azımsanmayacak kadar önemli olan büyük toprak sahiplerine, topraklarının güvence altında olduğunu ifade etmiştir. 12 Aralık 1936'da ki bir nutkunda ise “Türk köyünün bugünkü usul ve vasıtalarla verebileceğinin azamisini verdiğini, ondan daha fazlasını almak için ancak radikal tedbirlere başvurulması gerektiğini” söylemiştir. İnönü, savaş yıllarında 1941 ve 1943

yılı TBMM açılış konuşmalarında toprak meselesine yine değinmiş ve bu sorunun Meclis'e sunulacak bir yasayla çözümlenebileceğinden söz etmiştir (İnan, 2005, s. 46).

Atatürk ve İnönü zamanlarında gündemden düşmeyen toprak reformu konusunda, çeşitli kanunlar da çıkarılmıştır. Bu kanunlar özellikle “mübadil ve muhacirleri topraklandırmak için çıkarılan, meseleyi ülke çapında almaktan uzak ve ağırlıklı olarak mahalli uygulamalar” düzeyinde olmuştur. Yine de bu kanunlarla önemli miktarda toprak dağıtımı yapılmıştır. Diğer taraftan, “1940-1944 yılları arasına bakıldığında, Maliye Bakanlığı'na bağlı komisyonlar tarafından 619 köyde, 197.000 nüfuslu, 53.000 aileye, 875.000 dekar arazi” dağıtılmıştır. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren önemli bir konu olan toprak meselesinde her ne kadar çeşitli düzenlemeler ve girişimlerde bulunulsa da özellikle toprak mülkiyeti konusunda önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de Tek Parti Dönemi'nde, devlete mal edilmiş, açık sağlam, ana prensipleri belli ve hangi istikametlerde nasıl tamamlanacağı açıklanmış düzenli bir tarım siyasetinin olmayışdır (Yetim, 2006, ss. 218-221). Toprak reformu konusu, ilerleyen yıllarda savaş ekonomisinden ağır darbeler almış halkta CHP'ye yönelik muhalefetin ivme kazanmasına sebebiyet vermiştir ve çok partili hayata geçişte kilit rolü oynayacak Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ise meclis içindeki resmi muhalefeti ortaya çıkarmıştır.

3.2. 4753 Sayılı Çiftçiye Topraklandırma Kanunu

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gündeme gelen ve sonraki yıllarda Türk siyasi hayatını derinden etkileyecek kanun, Tarım bakanlığı tarafından hazırlanarak "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları kurulması" hakkında kanun tasarısı olarak Bakanlar Kurulu'nun 17 Ocak 1945 ve 6/143 sayılı yazısıyla Meclis başkanlığına sunulmuştur. Türkiye o güne kadar hala Zürcher'in ifadeleriyle ezici çoğunlukta bir “küçük çiftçiler ulusu” idi ve toprak sahipliğinin %99,75'i, 500 dönümden az olan küçük çiftliklerden oluşuyordu. 5000 dönümün üstündeki toprak sahiplerinin oranı %0,01 di ve çoğu çiftçi 500 dönümden çok daha az toprağa sahipti. 25 ile 50 dönüm arası mülk yaygındı. Yaklaşık 3 milyon köylünün ailesini yaşatacak yeterli ekilebilir toprağı yoktu ve 25 ile 50 dönümlük mülk, fakirlik çizgisinde yaşamak demekti. Yani, yine Zürcher'in ifadeleriyle çok sayıda çiftçi, uzun süreden beri ve savaş ekonomisinin etkisiyle, çok düşük yaşam düzeyine sahip ortakçılar haline gelmişti. Bunların tohumları ve aletleri büyük toprak sahibi ya da zengin kentliler tarafından sağlanıyor, bu kişiler karşılık olarak hasadın $\frac{1}{4}$ ila $\frac{1}{2}$ 'sini alıyorlardı (Zürcher, 2010, ss. 308-309). Tasarı ile kamu mülkiyetinde olan fakat kullanılmayan, köy ve mahallelerin ortak kullanımında bulunan fakat hükümlere göre gereğinden fazla olan, sahibi bilinmeyen topraklarla, özel mülkiyette olup da kamulaştırılacak olan toprakların, topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılması öngörülüyordu (Kepenek, 1987, s. 116). Bu tasarı, o güne kadar toprak ve tarım alanında

yapılmış girişimlerden sıyrılarak toprak reformunun en ciddi başlangıcı olarak tarihe geçmiştir. Kanunun amaçları özetle şu şekildedir (Uludağ ve Arıcan, 2003, s. 144):

-Çiftçiye ve ailesini (toprağı olmayan veya yetmeyen), kanunun topraklandırılmasını kabul ettiği diğer kişileri geçindirecek kadar toprağa sahip kılmak

-Çiftçiye aynı ve nakdi yardımlarda bulunmak

-İşletme kredileri vermek, canlı cansız demirbaş vermek

-Yurt topraklarının devamlı olarak işletilmesini sağlamak

-Ortakçılık ve kiracılık rejimlerini düzenlemek

-Tapu ve kadastro işlerinde yenilik getirmektir.

Temel ilkeleri ise sırasıyla şöyledir (Uludağ ve Arıcan, 2003, s. 144):

Dağıtılacak Toprak Kaynağı: Çok partili hayata geçildikten sonra 1950 ve 1955'te yapılan değişikliklerle meralar, vakıf ve sanayi arazileri dağıtılacak toprak kaynağı olmuştur. Özel mülkiyetteki toprakların kamulaştırılması hemen hemen olanaksızlaştırılmıştır. Oysa kanunda belirtilen hüküm gereğince, 50 dönümü aşan özel mülkler belirtilen şartlarda kamulaştırılarak gerekli toprak rezervini oluşturacaktı. Fakat bu madde 22 Mart 1950'de çıkarılan 5148 no'lu kanunla iptal edilmiştir. Geniş topraklı bölgeler için bu kamulaştırma sınırı 5000, dar topraklı bölgeler için 2000 olarak kabul edilmiştir.

Toprak Dağıtılacak Topluluk Sınıfları: Tarımla uğraşan çiftler, fiilen uğraşmasalar bile veteriner fakülteleri, tarım okulları veya kurslarını bitirenlerden toprağı olmayan veya yetmeyenler, tarım işçileri, göçebeler (hepsinin Türk vatandaşı olması şartı ile) dir.

Kamulaştırma Bedeli: Kanunun ilk kabulünde kamulaştırma bedeli için değer 1944'teki arazi vergisi matrahının 4 katı yüksekliğindeki bir değer esas alınması ve kamulaştırılacak taşınmaz bedelinin (1955 tarihli ve 6603 no'lu kanunla) nakit olarak ve peşin ödenmesi saptanmıştır.

Dağıtılacak Toprak Miktarı ve Bunun İçin Ödeme: Burada temel alınan işletme büyüklüğü çiftçi ailesine yıllık 10 ton buğday (1968'deki değişiklikle 13,8) sağlayan gelire eşit işlemlerdir. Bu da toprağın ve iklimin bölgedeki şartlarına bağlıdır. Dağıtılacak topraklar "arazi norm protokolüyle" sağlanmıştır.

Kredi Durumu: Çiftçiye gerekli kredi, T.C. Ziraat Bankası'nca kurulacak fondan sağlanacaktır. Zirai Donatım Kurumunca küçük işletmelere yetecek ölçüde canlı ve cansız

demirbaş ve üretim malzemesi taksitle verilecektir. Tarım Bakanlığı İslah İstasyonlarından da iyi cins tohumluk, fidan ve damızlık dağıtımında öncelik sağlanacaktır.

Yasanın ilk hazırlanış biçimi olan; “Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı”, geçici alt kurul tarafından “Çiftçi Ocakları” bölümü çıkarılarak “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” olarak hazırlanmıştır (İnce, 2006, s. 66). Kanun meclis içi muhalefetin etkin bir şekilde görüldüğü, uzun meclis görüşmeleri ve sert tartışmalardan sonra “11 Haziran 1945 tarihinde oylamaya katılan 351 milletvekilinden 345'inin oyuyla” kabul edilmiştir. 6 adet boş çıkmış ve 104 milletvekili ise oylamaya katılmamıştır. Kanunun kabul edildiği 11 Haziran'ı takip eden ilk pazar gününün "Toprak Bayramı" olarak kutlanması da ayrıca kabul edilmiştir (Yetim, 2006, s. 229).

Çiftçiyi topraklandırma uygulaması daha çok kamu mülkiyetindeki toprakların dağıtımı biçiminde gerçekleşmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2008, s. 108). Kanun yürürlükte kaldığı 28 yıl içerisinde, köylüye dağıtılan 2,2 milyon hektar arazinin ancak 5,4 bin hektarı yani yaklaşık %4'ü özel mülkiyete ait olup kamulaştırılan arazidir. 13,2 bin hektarı Vakıflardan, Özel İdareler'den ve Ziraat Bankası'ndan kamulaştırılmıştır. Kalan kısmı ise Hazine arazisinden dağıtılan topraklardır. Toprak dağıtılan aile sayısı 432.117'dir ve aile başına dağıtılan toprak ortalama 51,6 dönümdür (Dinler, 2008, s. 28).

3.3. Mecliste Kanun Görüşmeleri Sırasında Kendini Gösteren Muhalefet ve Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye'nin tek partili bir yönetimden çok partili bir siyasal rejime geçişi, Türk siyasi hayatının ve Türkiye'nin demokrasi serüveninin en önemli gelişmelerinden biridir. Halkın siyasal katılım olanaklarını önemli ölçüde artıran bu gelişme, toplumsal yaşamın birçok alanını derinden etkilemiş, çok partili hayatla birlikte, siyasal rejimin kendisi değilse bile, “ideal çerçevesi” demokrasi olmuştur. Çok partili hayatın ilk “tartışmasız” seçimi sonucunda siyasi iktidar değişirken, “halk ilk defa seçmen olarak kendi siyasal tercihini dile getirmiş ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanmıştır (Bıçakçı, 1991, s. 1).

Türkiye, çok partili bir düzenle ilk kez 1945 yılında tanışmamıştır. Osmanlı Devleti döneminde, özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra “İttihat ve Terakki, Osmanlı Ahrar Fırkası, İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Milli Meşrutiyet Fırkası” başta olmak üzere irili ufaklı pek çok siyasi parti kurulmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Partileri arasında dışı dışı bir iktidar- muhalefet savaşına tarih ayrıca şahit olmuştur (Akın, 2009, s. 11). Cumhuriyet kurulduktan sonra ise yeni bir döneme girilmiş, çok partili hayat, yerini tek partili döneme bıraksa da demokrasinin bir gereği olan çok seslilik ilkesi için çabalar bu dönemde de devam etmiştir. Çok partili düzene geçme arzusunun iki örneklerini ise

1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası ve 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fıkrası ile görüyoruz. Ancak bu denemeler kısa sürmüş, dönemin şartları ve yaşanan sorunlar çok partili hayata geçişi geciktirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de yaşanan iç ve dış gelişmeler ancak 1945 yılında çok partili hayata geçişi mümkün kılmıştır.

II. Dünya Savaşının bitmiş olduğu Mayıs 1945 günlerinde, bütün dünyada olumlu bir hava hâkimken, Türkiye'de "siyasal güç" ile "ekonomik güç" arasındaki savaş yeni boyutlar kazanmıştır (Toköz, 2007, s. 127). Tek Parti Dönemi'nin en önemli göstergelerinden biri, her çeşit eleştiri CHP Meclis Grubu'nda yapıldıktan, hükümet eleştirildikten sonra Meclis Genel Kurulunda tesanüt havası bozulmadan gündemdeki yasanın çıkarılması geleneği olmuştur. Siyasi mekanizma genelde böyle çalışmaktaydı, ancak hükümetin toprak reformu adına attığı ilk ciddi adım olarak değerlendirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının görüşmeleri sırasında kendini gösteren muhalefet, devletin kuruluşuna omuz veren sınıfların artık tek parti rejimini taşıyamaz ölçüde geliştiklerini ve kendilerine yeni bir yol çizmeye hazır olduklarını gösteriyordu (Akın, 2010, s. 337).

İlk kez 19 Ocak 1945 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine sunulan, iki kez görüşülmesi ertelenen ve nihayet 14 Mayıs 1945'te Meclis gündemine tekrar gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı, son şekli verilmek üzere görüşülmeye başlanmıştı. Bu kanun tasarısının yanı sıra mecliste 7 Aylık Bütçe görüşülmeleri de devam etmekteydi. Bu kanun teklifi ve bütçe konusunda çok şiddetli tartışmalar yaşanmakta ve aynı zamanda 7 Haziran seçimleri içinde bu devrede çalışmalar hızla sürdürülmekteydi. 7 Aylık Bütçenin görüşülmesi sonunda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 29 Mayıs 1945 tarihinde meclisten güvenoyu istemesi ve yapılan oylamanın sonucunda 359 mebusun Saraçoğlu hükümetine oy vermesi ve 7 mebusun ret oyu vermesi zaten beklenen muhalefeti ortaya çıkardı. Ret oyu verenler, Hikmet Bayur, Recep Peker, Celal Bayar, Emin Sazak, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü idi (Haytoğlu, 1993, s. 52). Daha sonra Demokrat Parti'nin çekirdek kadrosunu oluşturacak bu vekiller, ayrıca Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşmeleri sırasında da meclis içi muhalefeti ortaya koymaktan çekinmediler. Bu kanunla daha önce de belirttiğimiz gibi topraksız veya az toprağa sahip çiftçilerin topraklandırılması ve beş bin dönümden fazla toprağa sahip olan çiftçinin sahip olduğu fazla miktarın kamulaştırılması düşünülmüyordu. Ancak CHP'nin tek parti olması nedeniyle yıllardır bünyesinde bürokratlardan toprak ağalarına, sermayedarlardan eşrafa kadar farklı eğilimlerden temsilcileri barındırması, bu kanuna karşı doğal bir tepkiye yol açmıştı. Çoğunluğu büyük toprak sahiplerinden oluşan ve tasarıya karşı çıkan grup, bu kanunun uygulanmasının özel mülkiyet hakkına aykırı olduğunu ve birçok olumsuz sonuçla birlikte üretimin düşmesine neden olacağını savunmuşlardı (Erdem, 2001, ss. 81-82). Tartışmaların ve eleştirilerin odağında ise 17. ve 21. Maddeler vardı. Tasarının 17. Maddesine göre ülkede üst toprak mülkiyet

sınırı, beş bin dönüm olarak yer almış fakat toprağın yetersiz ve kıt olduğu bazı yerlerde bu sınır elli dönüme kadar düşürülmüştü. Tasarının 21. Maddesinde de “kamulaştırma gerçek bedelden değil, arazi vergi matrahına göre yapılacaktır” denmişti. Bu durum özellikle büyük toprak sahibi milletvekillerini rahatsız etmişti. Örneğin; Adnan Menderes 17. Maddeye, Refik Koraltan ise 21. Maddeye karşı sert bir muhalefet sergilemişlerdi (Kaştan, 2006, s. 134).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun görüşmeleri sırasında muhalefetin lideri konumunda olan Adnan Menderes, “Türkiye’de toprak darlığının mevcut olmadığını, sorunun; toprağın sermaye, teknik bilgi ve emek ile verimli bir şekilde işlenememesinden kaynaklandığı” dile getirmiştir ve sürecin ekonomik yönüne vurgu yapmıştı. Ona göre (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945, s. 113):

“Bizim gibi arazisi mevcut nüfusun üç mislini toprağın verimiyle kolayca ve müferrih olarak barındırabilecek bir memlekette çiftçiyi topraklandırma davasında, haydi büyük işletmeyi bir tarafa bırakalım, iki bin dönüme kadar olan orta işletme bile sayılmayacak durumda bulunan işletmelerin dahi parçalanmasına gitmek ve esasen işletilmekte olan topraklar üzerinde bir nevi, sahip değiştirme mahiyetinde kalacak mülkiyet ıslahlarıyla uğraşmak yerine, yeni toprakların ziraata alınmasını ve yeni yeni işletmelerin kurulmasını ve iyi işlenmesini sağlayacak prensiplerin yapılacak Toprak Kanununda hakim olmasında fayda vardır.”

Ayrıca Menderes; “Bu tasarı ile kurulmak istenen ocaklar, geri bir zihniyete dayanmaktadır. Bunlar Nasyonal Sosyalist Sistemin Erihhof Kanunu’ndan (İskan Toprak Kanunu) hemen hemen aynen alınmış düşünce ve hükümlerdir” eleştirisini yapmıştı. Bu eleştiriler Adnan Menderes’in politika hayatında bir anda ön plana çıkmasına, kamuoyu ve basında geniş yer alarak popüler olmasına sebep olmuştur (Yetim, 2006, s. 236). Hatta Toprak Kanunu müzakeresi, Toker’in ifadeleriyle; “ismi kamuoyunca hemen hiç bilinmeyen, hatta meclis çevrelerinde bile fazla tanınmayan Adnan Menderes adında bir politikacıyı sahne ışıklarının önüne çıkarmıştı” (Toker, 1990, s. 59).

Diğer taraftan muhaliflerden Refik Koraltan da tasarının mülkiyet haklarına zararına dikkat çekerek şu sözleri sarf etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945, s. 70):

“(…) Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali’nin malını alıp Veli’ye vermektir. Bir vatandaş babasından ve ecdadından kalan bir mülkünü şahsi emekleriyle de arttırdıktan ve böylece çocuklarına ve yuvasına, dolayısıyla içinde yaşadığı camiaya faydalı olmuş. Günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz, yani hazıra konuyorsunuz. Böyle bir hareketin başka bir deyimle bu yoldan yapılacak bir ameliyenin o vatandaş hayatında, durumunda ve

bütün aile efradı üzerinde yapacağı depremi düşünmek bile insanı derinden sarsmaz mı? Bu sarsıntıların hududunu genişletiniz. O insanların kurduğu cemiyetin bünyesine sağlam olarak bakılabilir mi? (...)"

Eskişehir milletvekili Emin Sazak ise Milli Şef'in otoritesini ilk kez meclis kürsüsünden tartışma konusu yapmış ve şu ifadeleri ile oldukça dikkat çekmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1945, s. 90):

"Padişah devirdik, halife kovduk, şapkayı giydik, Latin harflerini kabul ettik, tekkeyi kapattık. En sonra bazı esbabı mucibelerle varlık vergisini de kabul ettik. Fakat bunu kabul edemiyorum. (...) Arkadaşlar, bu iktisadi işler şakaya gelmez. Kendi kafasını yormalı, Şefim böyle emretti diye böyle gelinmez. Şefe hürmet etmesini Türk milleti bilir, hepimiz biliriz. Amma biraz kendi kafasını yormalı, bu lazım mıdır, değil midir? (...) Bence orta çiftlikleri kaldırmak memleket için muzırdır. Bu böyle olmakla beraber bilerek karar verirsiniz, siz de gidin daha iyi olur dersiniz o başka. Yalnız ben istiyorum ki; Şef böyle istedi, falan bey böyle istedi diye değil. Hepimiz vicdanımıza müracaat ederiz, bu haktır, mülkü almak lazımdır deriz ve bunu yapar, çıkarız."

Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmeleri sırasında, tek parti yönetimine yönelik sert eleştirilerde bulunan Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi muhalif milletvekilleri, diğer muhalifleri de cesaretlendirmiştir. Tartışmaların seyri hükümet programına da yönelmiş, eleştiriler özellikle bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine yoğunlaşmıştır (Kaştan, 2006, s. 135). Bu tartışma ortamında 7 Haziran 1945 tarihinde CHP'li dört Milletvekili Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan, sonradan "dörtlü karar" diye ünlü olacak önergeyi CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na verdiler. Dörtlü Karar'ın başlangıç kısmında şu ifadelerle yer verilmektedir (Akandere, 2003, s. 9):

"Daha kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı ilkesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerinin tam olarak uygulanması ile refah ve saadete kavuşacağı kanaatin bağlamış olan vatandaşların bütün memlekette ve özellikle partimizin mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatlerdir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri, Partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik."

Önergede talep edilen temel unsur özetle, demokratik prensiplerin hayata geçirilmesiydi. Ancak bütün sert tartışmalar ve etkili muhalefete rağmen 11 Haziran'da Toprak Kanunu kabul edilmiş ardından parti içinde bu

çıkışın bastırılması gerektiği yönünde görüşler savulmuştu. Nitekim 12 Haziran'da CHP Meclis Grubu, Dörtlü Taktir'i reddetmiştir. Bu karar üzerine Menderes ve Köprülü hükümete yönelik eleştirilerini basında dile getirmeye başlamışlar ve partiye yönelik tenkitlerin ağırlaşması, her ikisinin de CHP'den çıkarılmasına yol açmıştır. Onların ardından Refik Koraltan partiden uzaklaştırılmış, Celal Bayar da kendi isteği ile milletvekilliğinden ayrılmıştır (Erdem, 2001, ss. 82-83). Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile istenilen sonuçlar elde edilememiş, küçük çiftçiye tam anlamıyla büyük toprakların dağıtımını sağlayamamıştır. Ancak bu kanun, önemli siyasi sonuçlar doğurmuş, Adnan Menderes, Emin Sazak gibi büyük toprak sahiplerinin, diğer muhaliflerle birlikte, Demokrat Parti'nin kuruluşuna öncülük etmesine neden olmuştur (Kayıkçı, 2005, s. 75).

CHP'den bu milletvekillerinin ayrılışı, yeni bir partinin doğuşu ve fiilen çok partili hayata geçiş için önemli bir adım olabilirdi ancak onlardan önce 18 Temmuz 1945'te iş adamı ve sanayici Nuri Demirağ'ın önderliğinde, Milli Kalkınma partisi (MKP) kurulmuş ve çok partili dönem için bir adım atılmıştı. Fakat bu oluşum siyasal yaşamda etkili bir rol oynayamadı, sadece hükümetin yeni kurulacak siyasi partileri kabulleneceğini göstermesi adına sembolik önem taşıyordu (Erdem, 2001, s. 83). Nitekim MKP'yi ciddi bir muhalefet oluşumu olarak görmeyen İsmet İnönü de 1 Kasım 1945 söylevinde hala "Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır." söyleminde bulunmuştu. Buna karşılık 7 Ocak 1946 tarihinde, Demokrat Parti tam da Milli Şef'in istediği gibi Celal Bayar başkanlığında kurulmuş, yönetici zümrenin onayı ve desteği ile çok daha müsait bir gelişme ortamı bulmuştur (Timur, 1994, s. 27). Bu olumlu bakışın nedeni ise yeni partinin önderlerinin, muhalifleriyle aynı temel felsefeyi savunan eski Kemalistler olmasıydı. Anayasa gereğince onlar da Kemalizm'in altı ilkelerini benimsediklerini ifade ediyor ancak bu ilkelerin zamanın gereklerine göre güncelleneceğini vaat ediyorlardı. En önemli amaçları ise birey hak ve özgürlüklerini artırarak demokrasinin gelişimine katkıda bulunmaktı (Ahmad, 1995, ss. 149-151). DP'nin kurucu kadrosunun CHP'den gelenlerden oluşması ve bu yeni muhalefet partisinin, Cumhuriyet'in temel ilkeleri ile ters düşmeyeceği, siyasal ve sosyal gerilim yaratmayacağı ve getireceği yeni öneriler ile iktidarı kontrol işlevi üstleneceği düşünceler bir süre daha bu olumlu bakış açılarını değiştirmede (Erdem, 2001, s. 84). Ancak ilerleyen yıllar bunun böyle olmadığını göstermiş, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında ilk kez sert bir şekilde kendini gösteren muhalefet, Türk siyasal yaşamında tahminlerin aksine etkin ve önemli bir rol oynamıştır.

Sonuç

Milli Şef ve tek partili Türk siyasal hayatının son döneminde, II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle uygulanan savaş ekonomisi ve korumacı anlayış halk üzerinde önemli etkiler oluşturan çeşitli iktisadi politikaları da gündeme

getirmiş ve bu politikaların ağır faturaları yine savaş yorgunu halk sınıfları tarafından ödenmiştir. Yaşanan olayların sorumlusunu, tek parti politikaları ve yöneticileri olarak gören bu dezavantajlı sınıflar, ülke iç ve dış siyasetinde yaşanan gelişmelerin etkileriyle, yeni bir döneme ve zihniyete özlemlerini ilerleyen yıllarda daha açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu istekler CHP içerisindeki muhalif çevreler tarafından da destek görmüştür. Durumun farkında olan Milli Şef ve tek parti yöneticileri savaş sonrasında küskün sınıfların başında gelen fakir köylünün desteğini yeniden sağlamak ve eşitlik adına bir şeyler yapmak arzusu ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren gündemde olan toprak reformunun bir uzantısı olarak, ilk ciddi adımı atmış ve 1945'te mecliste görüşülmek üzere Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu gündeme getirmiştir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, toprak reformu adına dönemde ilk ciddi ve büyük adım niteliğinde olmuştur. Ancak meclis içinde, çoğunluğu büyük toprak sahiplerinden oluşan, başını Adnan Menderes'in çektiği ve geniş bir destekçi kitlesi olan bir grup, bu kanuna şiddetle muhalefet etmiştir. Bu ise tek parti geleneğine aykırı, ilk kararlı ve sert bir muhalefetin ortaya çıkışı ve yükselişini hızlandırmıştır. Kanun tasarısı sırasında yapılan tartışmalarla kendine yeni bir rota belirleyen muhalefet, kanun tasarısının bütün itirazlarına rağmen yasalaşmasından sonra partiden kopmuş ve yeni bir parti bünyesinde Türk siyasal yaşamına yön vererek, bir dönemi kapatıp yeni bir dönem başlatmıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında bu çalışmanın en önemli bulgusu, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir iktisadi politikanın, iç-dış etkenler ve belirli bir birikimin de etkisiyle, Türk siyasi hayatına yön vermesidir. Bu noktada Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Türk demokrasi tarihinde önemli bir kırılmanın ve çok partili hayata geçişin simgesi haline gelmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: : Emine Erden Kaya: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Emine Erden Kaya: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atf: Erden Kaya, E. (2023). Çok partili hayata geçiş süreci ve itici bir güç olarak çiftçiyi topraklandırma kanunu. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 422-446. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1347008>

Kaynakça

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Sarmal Yayınevi.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1938-1945*. İz Yayıncılık.
- Akandere, O. (2003). Bir demokrasi beyannamesi olarak Dörtlülük Takrir 'in amacı ve mahiyeti. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 5-26.
- Akın, F. (2009). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akın, R. (2010). *Türk siyasal hayatı 1908-2000*. On İki Levha Yayıncılık.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bıçakçı, B. (1991). *Türkiye'de çok partili hayat ve dış politika (1946-1954)* [yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de devletçilik*. Savaş Yayınevi.
- Boratav, K. (1988). *Türkiye iktisat tarihi 1908-1985*. Gerçek Yayınevi.
- Çamuroğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak reformu ve milli burjuvazi yaratma çabası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 161-178.
- Demirci, E. (2007). *Çok partili sisteme geçiş sürecinde CHP'de ideolojik arayışlar (1945-1950)* [yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Dinler, Z. (2008). *Tarım ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ekinci, N. (2007). *İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Erdem, D. F. (2001). *Türkiye'de 1945-1950 dönemi çok partili siyasal hayata geçiş ve din* [yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Goloğlu, M. (1974). *Milli Şef dönemi (1939-1945)*. Goloğlu Yayınları.
- Haytoğlu, E. (1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasal hayata geçişin nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 46-56.
- İnan, S. (2005). Toprak reformunun en çok tartışılan maddesi: 17. madde. *Journal of Historical Studies*, 3, 45-57.
- İnce, E. (2006). Köylüyü topraklandırma kanununun Türk siyasal yapısının oluşumu üzerindeki etkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 59-78.

- İnci, İ. (2009). 1923-1960 döneminde Türkiye’de tarım faaliyetleri üzerinden alınan vergiler. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 11 (1), 109-130.
- İnci, İ. (2010). Atatürk dönemi Türkiye’inde toprak mülkiyet dağılımı ile ilgili bazı düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 345-359.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları
- Kaştan, Y. (2006). Türkiye Cumhuriyeti’nde tek partili dönemden çok partili döneme geçişte CHP’nin yönetim anlayışındaki gelişmeler (1938-1950). *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 123-140.
- Kayıkçı, S. (2005). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar köye ve köylüye yönelik olarak izlenen politikalar. *Türk İdare Dergisi*, 448, 69-99.
- Kepenek, Y. (1987). *Gelişimi, üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye ekonomisi*. Teori Yayınları.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2008). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitapevi.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. Arkadaş Yayınevi.
- Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de tarım politikası arayışları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 73-92.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 2. 54. Birleşim. 14 Mayıs.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1945). Dönem: VII. Cilt: 17. Toplantı: 2. 55. Birleşim. 16 Mayıs.
- Timur, T. (1994). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. İletişim Yayınları.
- Toköz, E. (2007). *Türkiye’nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2007)*. İmaj Yayınevi.
- Toker, M. (1990). *Tek partiden çok partiye 1944-1950*. Bilgi Yayınevi
- Uludağ, İ. & Arıcan, E. (2003). *Türkiye ekonomisi (teori-politika-uygulama)*. Der Yayınları.
- Yetim, G. (2006). *1939-1950 arasında Türkiye’deki sosyo-ekonomik durumun çok partili hayata etkileri* [yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Extended Abstract

In the political history of the Republic of Türkiye, there have been many significant developments in terms of democratic consolidation. The most important of these critical developments is the transition period to the multi-party political system. With the establishment of the Democrat Party, the single-party period ended, and the first opposition movement in the history of the Republic of Türkiye emerged. The absence of an opposition party, which was an essential factor in the consolidation of democracy in the Early Republican Period, was a situation that was constantly criticized.

Developments in domestic and foreign policy in this process have prepared the necessary ground for the internalization and better functioning of the phenomenon of democracy. However, the opposition within the parliament that emerged during the deliberations of an economic bill called the “Law of Giving Land to the Farmer” opened the doors of a period that ended with the transition from the single-party period to the multi-party system.

In Turkish political life, the transition to a multi-party system can be described as a period of establishment and growth. Political and cultural transformation accelerated with the transition from the Empire to the Republic. The early republican elites had already set a goal to move away from an authoritarian and totalitarian state administration to consolidate democracy. However, while the effects of the First World War and the Second World War continued, the transition to this stage was due to many internal and external factors for the young Republic, which preferred to implement the policy of balance and interest due to the current conditions. These internal and external factors developed together with the economic, social and political structure of the "National Chief", that is, President İsmet İnönü, who left his mark on the Single Party Period, and with external developments. During the period of the National Chief, the war economy, which was implemented with the effect of the Second World War, had significant adverse effects on the people. Disadvantaged groups saw single-party policies and administrators as responsible for these harmful effects. For this, as an extension of the land reform, which has been on the agenda since the establishment of the Republic of Türkiye, the “Law for Providing Land to Farmers” was brought to the agenda to be discussed in the parliament in 1945. The “Law for Providing Land to Farmers” was the first severe and significant step in land reform. However, a group within the parliament, the majority of which consisted of large landowners, led by Adnan Menderes and had a large supporter base, strongly opposed this law. This accelerated the emergence and rise of the first determined and stiff opposition against the single-party tradition. The opposition, which set a new course for itself with the debates during the draft law, broke away from the party after the bill became law despite all objections. At the same time, they founded a new party and shaped Turkish political life by closing an era and starting a new one. The most crucial point to be noted is that for the first time in the history of the Turkish Republic, an economic policy has given direction to political life with the influence of internal-external factors and a particular accumulation. For this reason, the “Law for Providing Land to Farmers” has become the symbol of an essential break in the history of Turkish democracy and the transition to a multi-party system.

The study aims to convey the importance of the “Law for Providing Land to Farmers” in transitioning to multi-party life. As a result of the discussions on this draft law, the opposition phenomenon, which has not occurred in the parliament for nearly twenty years, has shown itself for the first time. After these developments, a critical transformation was experienced

in democratic consolidation in the political history of the Republic of Türkiye, and the process resulted in the transition to a multi-party system. Historical, comparative and descriptive methods were generally used in the study. Thanks to this methodology, a new descriptive analysis has been put forward by comparing different sources of the period and with the contribution of the primary sources examined. In this study, first of all, in light of the internal and external developments of the period, the accumulations and historical developments that forced a period to close will be included. Afterwards, the focus will be on the “Law for Providing Land to Farmers”, which has a vital role in the transition to the so-called multi-party life in the Republic of Türkiye and has become the symbol of a break. It will present a historical analysis of how the discussions on the draft law, decisions, and results affected the Turkish political system. The study's most important finding is that with the effect of cyclical fluctuations in the period, the longed-for opposition phenomenon emerged and rose independently and naturally instead of in a guided situation.